DOI: 10.33498/louu-2024-03-103

Тетяна Фулей

кандидатка юридичних наук, заслужена юристка України,
начальниця відділу наукових досліджень проблем
судочинства та науково-методичного забезпечення
суддівської освіти Національної школи суддів України
(Київ, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9800-8785
science.nsj@gmail.com

УДК 340.13+347.9:341.645.5

ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ СУДАМИ УКРАЇНИ: ФЕНОМЕН СПРАВИ *YVONNE VAN DUYN V. HOME OFFICE*

Анотація. Рішення Суду справедливості Європейського Союзу (ЄС) у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office* можна вважати своєрідним феноменом судового правозастосування в Україні – так, Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР) налічує понад 100 тис. рішень національних судів з посиланням на цю справу, до того ж найбільш ранні рішення у ЄДРСР датуються 2007 р., а пік масового цитування (понад 30 тис. щороку) припав на 2009–2011 рр., тобто задовго до підписання та ратифікації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Доволі прикметно, що позиція Суду справедливості ЄС щодо принципу юридичної визначеності, з посиланням на справу *Yvonne van Duyn v. Home Office,* національними судами була "долучена" до ланцюжка "принцип верховенства права – з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ)", попри те, що вона не мала жодного стосунку до практики ЄСПЛ; відтак ця позиція стала сполучною ланкою між принципом верховенства права, яким національний суд керується "з урахуванням практики ЄСПЛ", та висновком суду, що "зацікавлені особи повинні мати змогу покладатися на зобов'язання, взяті державою".

Справа *Yvonne Van Duyn v. Home Office* є лише окремим, проте доволі показовим прикладом запиту на "гарні цитати", інакше кажучи, загальної тенденції суддів для "підсилення" обґрунтованості судових рішень посилатися на "високе", на авторитет. Очевидно, що таким авторитетом передусім є практика ЄСПЛ. Ту обставину, що рішення Суду справедливості ЄС, на відміну від практики ЄСПЛ, у той період не були джерелами права в Україні, судді не усвідомлювали або ігнорували.

Рішення Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office* стосується тлумачення одного з аспектів юридичної визначеності щодо застосування директив Ради ЄС (як джерел права ЄС) та їх прямої дії на громадян держав – членів ЄС – питань, які в українських судах у принципі не могли виникнути; водночас воно застосовується українськими судами для трактування "юридичної визначеності як основи правовідносин, що виникають в процесі реалізації певного права", найчастіше – на отримання надбавки до пенсії або іншої соціальної виплати. Аналіз цитати з рішення Суду справедливості ЄС, яка стала "вірусною", дає змогу виснувати, що запит на "гарні цитати" не корелюється з потребою опрацювати джерела цитування: щонайменше дві фрази із "вірусної" цитати (щодо відсутності механізму реалізації права та щодо застосування державою зобов'язань, які "містяться у законодавчому

© Тетяна Фулей, 2024

акті, який загалом не має автоматичної прямої дії") мали б викликати питання у будь-якого юриста, а масштаб цитування (понад 100 тис.) свідчить про поширеність явища, яке можна охарактеризувати як нездатність чи небажання вникати в суть.

Ураховуючи, що українським суддям з часом доведеться застосовувати не лише рішення Суду справедливості ЄС, а й практику міжнародних кримінальних судів і трибуналів, наприклад, при розгляді справ щодо воєнних злочинів, важливо їх застосовувати релевантно та доречно. У цьому аспекті ключовою є роль Верховного Суду – оскільки запит на "гарні цитати" існує, він у той чи інший спосіб буде задоволений. Відтак суд касаційної інстанції має їх не відтворювати у своїх рішеннях, тим самим поширюючи як зразок для наслідування, а критично осмислювати, виконуючи завдання забезпечення єдності судової практики через формування доречних висновків про обрання та застосування норм права до спірних правовідносин.

Ключові слова: принцип верховенства права; принцип юридичної визначеності; практика ЄСПЛ; джерело права; механізм реалізації права особи; суд; Суд справедливості ЄС.

Європейська рада 23–24 червня 2022 р. ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі[1] (далі – ЄС). Це рішення значно активізувало увагу українських суддів до права ЄС. Варто зауважити, що Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) і касаційні суди, посилаючись на пріоритетність міжнародних договорів, у своїй практиці неодноразово застосовували міжнародні стандарти щодо забезпечення справедливої конкуренції з урахуванням практики Суду справедливості ЄС (англ. *Court of Justice of the European Union (CJEU)*)[2]. Так, широкого розголосу набув висновок, викладений у п. 9.1 Постанови ВП ВС від 3 серпня 2022 р. у справі № 910/9627/20, про те, що згідно з ч. 11 ст. 2 Закону України "Про ринок електричної енергії"[3]

> суб'єкти владних повноважень, а також суди при застосовуванні норм цього Закону беруть до уваги правозастосовну практику Енергетичного Співтовариства та Європейського Союзу, зокрема рішення Суду Європейського Союзу (Європейського Суду, Загального Суду), практику Європейської Комісії та Секретаріату Енергетичного Співтовариства щодо застосовування положень актів законодавства Європейського Союзу, зазначених у цій статті[4].

Цей та низка інших висновків ВС щодо розгляду спорів у сфері енергетики вже стали предметом наукового аналізу[5].

Проте застосування рішень Суду справедливості ЄС судами України має набагато тривалішу історію, що заслуговує на окреме дослідження.

---

[1] European Council conclusions, 23–24 June 2022 <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/24/european-council-conclusions-23-24-june-2022> (accessed: 14.11.2023).

[2] Судді ВС розповіли про значення і застосування практики Суду Європейського Союзу в національній практиці з питань міжнародного захисту судами України (*Судова влада України,* 13.10.2023) <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1492553> (дата звернення: 05.12.2023).

[3] Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 р. № 2019-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

[4] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 3 серпня 2022 р. у справі № 910/9627/20. Провадження № 12-59гс21 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 105852859> (дата звернення: 06.12.2023).

[5] Badanova I, 'EU Law in Non-EU Countries: Reflections on Ukrainian Supreme Court's Jurisprudence on Energy Matters' (2023) 9–10 Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки 12–17. https://doi.org/10.18523/2617-2607.2022.9-10.12-17.

Передусім ідеться про феномен справи *Yvonne Van Duyn v. Home Office*[6], на яку у Єдиному державному реєстрі судових рішень (далі – ЄДРСР) є понад 100 тис. посилань (станом на 23 листопада 2023 р. – 111 904), найраніші з яких датуються 2007 р. Поза сумнівом, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію)[7], ратифікована Законом України "Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони"[8], передбачає поступову адаптацію законодавства України до *acquis* ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді. До прикладу, ст. 153 Угоди про асоціацію містила зобов'язання України з поступового приведення існуючого та майбутнього законодавства у сфері державних закупівель у відповідність до *acquis* ЄС у сфері державних закупівель, і у цьому процесі належна увага повинна приділятися відповідному прецедентному праву ЄС та імплементаційним заходам Європейської Комісії, а також, якщо в цьому виникне необхідність, будь-яким змінам в *acquis* ЄС, що відбуватимуться у той самий час. Однак посилання у рішеннях національних судів на рішення Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne Van Duyn v. Home Office* набули масового характеру задовго до підписання Угоди про асоціацію, що породжує питання про юридичне підґрунтя застосування рішень Суду справедливості ЄС українськими судами.

Мета дослідження – проаналізувати застосування національними судами рішення Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne Van Duyn v. Home Office* як феномен (тобто незвичайне явище, яке важко збагнути) правозастосування, дослідити його хронологію, масштаб, характерні риси, зрозуміти наслідки та засвоїти уроки (те, що англійською зазвичай позначають як *lessons learned*).

"Вірусна" цитата: хронологія виникнення та поширення

Найраніше ухваленими судовими рішеннями, у яких згадується рішення Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne Van Duyn v. Home Office*, як вбачається з ЄДРСР, є три постанови Окружного адміністративного суду міста Києва (далі – ОАСК) від 20 листопада 2007 р. у справах № 7/107, № 7/121 та № 7/136 за позовами до Адміністративно-господарського управління Генерального Штабу Збройних Сил України про визнання дій неправомірни-

[6] Yvonne van Duyn v Home Office. Judgment of the Court of 4 December 1974. Case 41-74. European Court Reports 1974-01337 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61974CJ0041> (accessed: 05.12.2023).

[7] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

[8] Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України 16 вересня 2014 р. № 1678-VII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2> (дата звернення: 05.12.2023).

ми та стягнення грошової компенсації за неотримане колишніми військовослужбовцями речове майно. Визнаючи дії відповідача неправомірними, суд, зокрема, зазначив:

> Правовідносини, що виникають в процесі реалізації права на пільгу (в даному випадку це стосується можливості реалізації встановленої державою гарантії для військовослужбовців як складової їхнього правового статусу), будуються на принципі юридичної визначеності. Зазначений принцип не дозволяє державі посилатися на відсутність певного нормативного акта, який визначає механізм реалізації прав та свобод громадян, закріплених у конституційних та інших актах. Як свідчить позиція Суду ЄС у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office (Case 41/74 van Duyn v. Home Office)* принцип юридичної визначеності означає, що зацікавлені особи повинні мати змогу покладатися на зобов'язання, взяті державою, навіть якщо такі зобов'язання містяться у законодавчому акті, який загалом не має автоматичної прямої дії. Така дія зазначеного принципу пов'язана з іншим принципом відповідальності держави, який полягає у тому, що держава не може посилатися на власне порушення зобов'язань для запобігання відповідальності.
>
> При цьому, якщо держава чи орган публічної влади схвалили певну концепцію, в даному випадку це надання військовослужбовцям певних гарантій, а саме забезпечення їх речовим майном або за їхнім бажанням надання грошової компенсації за належне їм речове майно, така держава чи орган вважатимуться такими, що діють протиправно, якщо вони відступлять від такої політики чи поведінки, зокрема, щодо фізичних осіб без завчасного повідомлення про зміни в такій політиці чи поведінці, оскільки схвалення такої політики чи поведінки дало підстави для виникнення обґрунтованих сподівань у фізичних осіб стосовно додержання державою чи органом публічної влади такої політики чи поведінки[9].

Через кілька днів – 27 листопада 2007 р. – подібне мотивування наведено в іншій постанові ОАСК, якою зобов'язано Головне управління Пенсійного фонду України (далі – ПФУ) в м. Києві зробити перерахунок раніше призначеної пенсії без застосування обмежень, встановлених Законом України "Про Державний бюджет України на 2006 рік"[10]. Загалом у ЄДРСР є 7 постанов ОАСК, датованих 2007 р., із наведеною вище цитатою.

На початку наступного року практику посилатися на це рішення запозичили й інші суди. Так, 10 січня 2008 р. Рівненський окружний адміністративний суд, розглядаючи справу № 2-а-7837/08 за позовом 23 осіб, які є дітьми війни в розумінні Закону України "Про соціальний захист дітей війни", до районного управління ПФУ про зобов'язання перерахувати та виплатити пенсію з врахуванням доплати в розмірі 30 % мінімальної пенсії за віком, зазначив:

> Суд також не бере до уваги посилання відповідача на те, що відсутній нормативно-правовий акт, який визначав би порядок реалізації ст. 6 Закону України "Про со-

[9] Постанови Окружного адміністративного суду міста Києва від 20 листопада 2007 р. у справі № 7/107 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9629062>, у справі № 7/121 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9629075> та у справі № 7/136 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9629077> (дата звернення: 05.12.2023).

[10] Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 27 листопада 2007 р. у справі № 7/108 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/2497863> (дата звернення: 05.12.2023).

www.pravoua.com.ua

ціальний захист дітей війни". Керуючись принципом верховенства права, суд з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини, зазначає, що правовідносини, які виникають в процесі реалізації права на отримання надбавки до пенсії будуються на принципі юридичної визначеності. Зазначений принцип не дозволяє державі посилатися на відсутність певного нормативного акта, який визначає механізм реалізації прав та свобод громадян, закріплених у конституційних та інших актах. Як свідчить позиція Суду ЄС у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office (Case 41/74 van Duyn v. Home Office)* принцип юридичної визначеності означає <…> *[продовження ідентичне наведеній вище цитаті з постанов ОАСК від 20 листопада 2007 р. – Т. Ф.]*[11].

Таким чином позиція Суду справедливості ЄС (у текстах рішень національних судів – "Суду ЄС") щодо принципу юридичної визначеності була "долучена" до ланцюжка "принцип верховенства права – який застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини" як його завершальна ланка, хоча вона вочевидь не мала жодного стосунку до практики ЄСПЛ. Водночас практика ЄСПЛ (на відміну від практики Суду справедливості ЄС) в Україні уже визнавалася джерелом права, тоді як для застосування рішень Суду справедливості ЄС правових підстав на той час не було.

Доволі швидко відтворення цитати щодо позиції Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office* (з певними модифікаціями у різних категоріях справ) у рішеннях національних судів набуло масового характеру. Зараз цю цитату можна було б охарактеризувати "вірусною", проте тоді такого поняття ще не існувало. Так, відповідно до ЄДРСР, кількість документів, у яких згадується справа *Yvonne van Duyn v. Home Office,* ухвалено: у період по 31 грудня 2008 р. – 3481 рішень; по 31 грудня 2009 р. – вже 39 543, по 31 грудня 2010 р. – 70 878, по 31 грудня 2011 р. – 104 184.

Рішення Суду справедливості ЄС як ланка ланцюжка: "засилений" касаційною інстанцією зразок для наслідування

"Вірусна" цитата з посиланням на справу *Yvonne van Duyn v. Home Office* є у рішеннях судів усіх інстанцій, зокрема й касаційної. Так, Вищий адміністративний суд України (далі – ВАСУ) відтворив її в ухвалі від 23 грудня 2009 р. у справі № 2а-1022/06 (22-ас/1919)[12] за позовом потерпілого внаслідок Чорнобильської катастрофи 3 категорії про стягнення невиплачених коштів. Водночас у ланцюжок "принцип верховенства права – з урахуванням практики ЄСПЛ – позиція Суду справедливості ЄС" ВАСУ "вмонтував" ще одну ланку, а саме ст. 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" (далі – Закон № 3477-IV)[13]. Зокрема, використовуючи цитату з посиланням на рішення

[11] Постанова Рівненського окружного адміністративного суду від 10 січня 2008 р. у справі № 2-а-7837/08 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/3886888> (дата звернення: 05.12.2023).

[12] Ухвала Вищого адміністративного суду України від 23 грудня 2009 р. у справі №2а-1022/06 (22-ас/1919) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/7288153> (дата звернення: 05.12.2023).

[13] Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office,* колегія суддів ВАСУ зазначила, що застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики та рішень ЄСПЛ та керується ст. 17 Закону № 3477-IV, у якій встановлено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Після такого вступу, з одного боку, у неуважного чи необізнаного читача могло виникнути враження, що йдеться про рішення ЄСПЛ (а не якогось іншого суду), яке ще більше підсилювалося включенням рішення Суду справедливості ЄС до переліку рішень ЄСПЛ у наступному абзаці ухвали ВАСУ:

> Також колегія суддів бере до уваги практику Європейського суду з прав людини, зокрема, справа "Кечко проти України", "Бурдов проти Росії", № 59498/00, пар. 35, ECHR 2002-III *(mutatis mutandis),* справа *Yvonne van Duyn v. Home Office (Case 41/74 van Duyn v. Home Office;* справа про принцип юридичної визначеності)[14].

З другого боку, ВАСУ остаточно оформив такий ланцюжок: застосування принципу верховенства права з урахуванням судової практики та рішень ЄСПЛ – посилання на ст. 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" → вказівка на те, що правовідносини у справі ґрунтуються на принципі юридичної визначеності → викладення позиції Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office* → посилання на це рішення у переліку рішень ЄСПЛ з наголосом, що колегія суддів бере до уваги практику ЄСПЛ. Цим немов би створювалося враження, що для використання позиції, висловленої у рішенні Суду справедливості ЄС (в ухвалі ВАСУ – "Суду ЄС"), у національному законодавстві існує юридичне підґрунтя, тоді як насправді підстав для такого висновку не було – такого підґрунтя не існувало. Касаційний суд не започаткував такий підхід – як проілюстровано вище, вказівка на те, що суд керується верховенством права з урахуванням практики ЄСПЛ була вже в постанові Рівненського окружного адміністративного суду[15], а посилання на ст. 17 Закону № 3477-IV трапляється, до прикладу, у постанові ОАСК від 10 липня 2008 р. у справі № 9/107[16] щодо зобов'язання здійснити перерахунок і виплату щорічної допомоги на оздоровлення за 2007 р. та щомісячну додаткову пенсію за 2007 р. відповідно до статей 48, 50 Закону України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи". Водночас ВАСУ "засилив" його як зразок для наслідування – як самим ВАСУ[17], так і судами нижчих інстанцій.

Проте, як вже зазначалося, на відміну від практики ЄСПЛ, яка застосовувалася судами як джерело права в силу ст. 17 Закону № 3477-IV, на той час не існувало жодних правових підстав для застосування національними

[14] Ухвала Вищого адміністративного суду України від 23 грудня 2009 р. у справі №2а-1022/06 (н 12).
[15] Постанова Рівненського окружного адміністративного суду від 10 січня 2008 р. у справі № 2-а-7837/08 (н 11).
[16] Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 10 липня 2008 р. у справі № 9/107 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/2486112> (дата звернення: 05.12.2023).
[17] Ухвала Вищого адміністративного суду України від 17 червня 2010 р., провадження К-4989/08 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/10396202> (дата звернення: 05.12.2023).

www.pravoua.com.ua

судами рішень Суду справедливості ЄС. За такою ж логікою можна було б викласти зміст принципу юридичної визначеності – а саме для цього справа *Yvonne van Duyn v. Home Office* наводилася – з рішення, до прикладу, англійського, французького, американського чи німецького суду. Проте у такому випадку факт неналежності такого рішення до джерел права в Україні був би очевидним, і в уважного читача неминуче виникло б запитання на кшталт "до чого тут рішення іноземного суду?", тоді як щодо Суду справедливості ЄС, назва якого (особливо у варіанті "Суд ЄС") співзвучна з назвою ЄСПЛ, підміна джерел права була менш очевидною.

Багаторазове копіювання неминуче призводить до помилок. В одній із постанов ВАСУ, а саме від 7 листопада 2013 р. у справі № 2-а-3785/10/1870, зазначалося:

> <…> згідно усталеної практики ЄСПЛ, що викладена, зокрема, у рішенні по справі *Yvonne van Duyn v. Home Office (Case 41/74 van Duyn v. Home Office),* принцип юридичної визначеності означає, що зацікавлені особи повинні мати змогу покладатися на зобов'язання, взяті державою[18].

Незважаючи на подальше виправлення описки[19], цитоване вище формулювання з постанови ВАСУ від 7 листопада 2013 р. посилило сприйняття зазначених положень із рішення Суду справедливості ЄС – що особи повинні мати змогу покладатися на зобов'язання, взяті державою – як "усталеної практики ЄСПЛ", що має застосовуватися судами як джерело права в Україні.

Про що свідчить аналіз рішень з ЄДРСР

Вибірковий аналіз судових рішень з ЄДРСР (усі понад 100 тис. рішень з посиланням на справу *Yvonne van Duyn v. Home Office,* на наше переконання, аналізувати недоцільно) дає змогу дійти таких висновків.

По-перше, у рішеннях національних судів суб'єкт його ухвалення зазначається щонайменше у трьох варіантах: Суд ЄС, ЄСПЛ та "Європейський суд". Третій варіант свідчать про те, що автори таких рішень знайомі з тим, що відповідачем в ЄСПЛ є держава-член Ради Європи, відтак ймовірно розуміли, що ЄСПЛ не міг прийняти рішення *Yvonne van Duyn v. Home Office.*

По-друге, незважаючи на назву суду – ЄСПЛ, Суду ЄС чи неіснуючого "Європейського суду" – це рішення наводилося у переліку джерел права, які застосовує національний суд. Як продемонстровано вище, рішення у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office* було сполучною ланкою між принципом верховенства права, яким національний суд керується "з урахуванням практики ЄСПЛ", яка на підставі ст. 17 Закону № 3477-IV є джерелом права,

[18] Постанова Вищого адміністративного суду України від 7 листопада 2013 р. у справі № 2-а-3785/10/1870, К/9991/12447/11 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/35090876> (дата звернення: 05.12.2023).

[19] Ухвала Вищого адміністративного суду України про виправлення описки від 2 жовтня 2014 р. у справі № 2-а-3785/10/1870 (К/9991/12447/11) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41332416> (дата звернення: 05.12.2023).

та висновком суду, що "зацікавлені особи повинні мати змогу покладатися на зобов'язання, взяті державою". Очевидно те, що рішення Суду справедливості ЄС не були джерелами права в Україні, судді цей факт не усвідомлювали або ігнорували. На це вказує також посилання на це рішення, через кому, у переліку рішень ЄСПЛ[20].

По-третє, пік масового цитування рішення у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office* як джерела права в Україні припав на 2009–2011 рр. – понад 30 тис. цитувань щороку, далі він зменшився до кількох сотень на рік. До прикладу, на 31 грудня 2013 р. налічувалося 106 927, 31 грудня 2017 р. – 107 740, на 31 грудня 2022 р. – 111 511. Водночас констатуємо, що це рішення продовжує застосовуватися судами усіх рівнів, включно з Верховним Судом, до прикладу, крайній раз – у постанові від 16 березня 2023 р.[21].

По-четверте, справа *Yvonne van Duyn v. Home Office* застосовується у різних категоріях спорів – не лише у різноманітних категоріях спорів щодо соціальних виплат, де це справді було масовим, а й у податкових спорах[22], спорах з приводу охорони навколишнього природного середовища[23] тощо.

По-п'яте, рішення у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office* застосовується українськими судами як трактування юридичної визначеності як основи правовідносин, що виникають в процесі реалізації певного права, найчастіше – на отримання надбавки до пенсії або іншої соціальної виплати. Зупинимося на цьому детальніше.

Застосування "вірусної" цитати (як юридичного підґрунтя для вирішення спору та мотивування рішення) до обставин справи, зокрема у соціальних спорах, дає змогу виокремити щонайменше дві проблеми, які заслуговують на детальніший аналіз.

Відсутність механізму реалізації прав v. відсутність бюджетних коштів

Перша проблема стосується механізму реалізації прав – суд зазначив, що принцип юридичної визначеності "не дозволяє державі посилатися на відсутність певного нормативного акта, який визначає механізм реалізації прав та свобод громадян, закріплених у конституційних та інших актах". Переважна більшість спорів, зокрема щодо стягнення грошової компенсації за неотримане колишніми військовослужбовцями речове майно, перерахунку чорнобильських пенсій, нарахування та виплати надбавок до пенсій для дітей війни та ін., не стосувалися відсутності механізму реалізації прав особи – невиплати були зумовлені відсутністю коштів.

[20] Ухвала Вищого адміністративного суду України від 23 грудня 2009 р. у справі № 2а-1022/06 (22-ас/1919) (н 12).

[21] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16 березня 2023 р. у справі № 640/351/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109601322> (дата звернення: 05.12.2023).

[22] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 15 травня 2019 р. у справі № 825/1496/17 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82119034> (дата звернення: 05.12.2023).

[23] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16 березня 2023 р. у справі № 640/351/20 (н 21).

www.pravoua.com.ua

Наголосимо на важливості розмежування відсутності механізму реалізації права та відсутності коштів як підстави звернення до суду за захистом порушеного права. Про відсутність механізму йшлося б, до прикладу, якщо б відповідно до закону реалізація певного права передбачалася Порядком, встановленим Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ), проте КМУ не прийняв би відповідного порядку – як це було у справі "Будченко проти України" (заява № 38677/06)[24]. У ній ЄСПЛ аналізував незапровадження протягом 10 років механізму реалізації законодавчого положення про звільнення заявника від оплати за спожиту електроенергію та природний газ, на що заявник мав право за законом (пункти 37, 42, 45). Аналогічним прикладом відсутності механізму можна вважати "справи про 1 відсоток" (категорія справ за позовами громадян, які придбали нерухомість вперше, про повернення збору у розмірі 1 відсотка вартості нерухомого майна)[25] до набрання чинності Постановою КМУ "Про внесення змін до Порядку сплати збору на обов`язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій"[26]. До прийняття цього нормативного акта механізму застосування описаної податкової пільги не існувало – так, згідно з п. 9 ст. 1 Закону України "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування" (зі змінами і доповненнями), громадяни, які придбавають житло вперше, не є платниками цього збору, однак механізму звільнення від збору не було запроваджено. Відтак покупці сплачували збір (щоб уникнути відмови у вчиненні відповідної нотаріальної дії), а згодом зверталися до органів ПФУ щодо повернення коштів як помилково сплачених. Отримавши відмову – а практика свідчила, що територіальні управління ПФУ послідовно відмовляли у задоволенні заяв таких платників, посилаючись на неможливість підтвердити факт купівлі житла вперше через відсутність в Україні єдиної системи реєстрації прав на нерухоме майно, – покупці мали єдиний спосіб повернути сплачений збір, а саме шляхом звернення до суду з позовами до ПФУ. Проте з набранням чинності Постановою КМУ від 23 вересня 2020 р. № 866 держава створила в рамках Порядку № 1740[27] цілком дієвий механізм, за умови дотримання якого фізична особа, що придбаває житло вперше та, відповідно, не є платником збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з операції купівлі нерухомого майна (житла), не сплачує збір при нотаріальному посвідченні договору купівлі-продажу.

Натомість у справах щодо перерахунку пенсій чи інших соціальних виплат звернення до суду були зумовлені відсутністю не механізму реалізації

[24] Рішення Європейського суду з прав людини у справі "Будченко проти України" (заява № 38677/06) від 24 квітня 2014 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_995#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

[25] Фулей Т, 'Помилка державного органу чи відсутність механізму: застосування практики ЄСПЛ у справі про один відсоток' в *Закарпатські правові читання. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції* (О Рогач, Я Лазур, М Савчин (заг ред), Ужгородський національний університет. РІК-У, 2019) 365–74.

[26] Про внесення змін до Порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 866 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2020-%D0%BF#Text>(дата звернення: 05.12.2023).

[27] Порядок сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій: затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1998 р. № 1740 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1740-98-%D0%BF#n16 (дата звернення: 05.12.2023).

права особи чи застосування певної пільги, а коштів. Свідченням цього є не лише зупинення дії окремих положень щодо соціального забезпечення законами про Державний бюджет України на відповідні роки, але й, окрім іншого, посилання у рішеннях національних судів на практику ЄСПЛ у справах на кшталт "Кечко проти України" та "Бурдов проти Росії" з акцентом на тому, що доки надбавки передбачені законодавством, і приписи є чинними, держава не може відмовляти у їх виплаті через відсутність бюджетних коштів[28].

У постановах ОАСК від 20 листопада 2007 р. суд зазначив, що з ухваленням Закону України "Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів" дію ст. 9[1] Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" було зупинено. Можна погодитися з судом, що

> <…> таке відстрочення виконання у часі державою взятого на себе зобов'язання повинно розцінюватися як неналежне виконання нею зобов'язання, а саме його складової обов'язку по реалізації гарантій, які надаються військовослужбовцям в силу їх особливого правового статусу та несення ними військової служби виконання функцій по захисту Вітчизни як виконання конституційного обов'язку перед державою[29].

Однак зупинення дії приписів закону, які встановлюють соціальні гарантії (у цьому випадку – грошова компенсація за неотримане колишніми військовослужбовцями речове майно) через необхідність економії бюджетних коштів не має ототожнюватися з відсутністю механізму реалізації права. Про жоден механізм тут не йдеться – відтак фраза "Зазначений принцип не дозволяє державі посилатися на відсутність певного нормативного акта, який визначає механізм реалізації прав та свобод громадян, закріплених у конституційних та інших актах", що використовувалася ОАСК як аргумент для застосування принципу юридичної визначеності, є недоречною.

"Автоматична пряма дія"

Друга проблема стосується того, що "зацікавлені особи повинні мати змогу покладатися на зобов'язання, взяті державою, навіть якщо такі зобов'язання містяться у законодавчому акті, який загалом не має автоматичної прямої дії". Навіть якщо знехтувати вадами перекладу (на наше переконання, замість "зацікавлена особа" (в оригіналі англ. *the persons concerned* – "особи, яких це стосується") слід послугуватися терміном "заінтересована особа", що є похідним від усталеного юридичного терміна "інтерес"), ця фраза *per se* мала б збентежити будь-якого вітчизняного правника – які в Україні існують законодавчі приписи, що "не мають автоматичної прямої дії" на суб'єктів?

Щоб зрозуміти суть цієї фрази, звернемося до аналізу рішення Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne Van Duyn v. Home Office*. Зазначимо, що

[28] Наприклад: Ухвала Вищого адміністративного суду України від 23 грудня 2009 р. у справі № 2а-1022/06 (н 12).

[29] Постанови Окружного адміністративного суду міста Києва від 20 листопада 2007 р. (н 9).

www.pravoua.com.ua

ця справа розглядалася у 1974 р. за процедурою *preliminary ruling*, передбаченою ст. 177 Договору про Європейське економічне співтовариство (далі – Договір про ЄЕС)[30], аналогом якої є ст. 267 Договору про функціонування ЄС *(Treaty on the Functioning of the European Union)*[31] (далі – ДФЄС). В українській фаховій літературі процедуру *preliminary ruling* перекладають по-різному: "преюдиційний запит"[32], "преюдиціальний запит"[33], "преюдиційні провадження"[34], "преюдиціальні провадження"[35], "преюдиціальні провадження по розгляду справ за запитами національних судів"[36] та ін. Суть процедури зводиться до того, що у випадку звернення особи до суду держави-члена ЄС (національного суду) за захистом прав, передбачених у праві ЄС (договорах, директивах тощо), перед національним судом постає необхідність застосовувати право ЄС. Оскільки виключну компетенцію тлумачити право ЄС мав лише Суд справедливості ЄС, то національні суди відповідно до процедури *preliminary ruling* могли звертатися із відповідним запитом, як це і відбулося у справі *Yvonne Van Duyn v. Home Office*.

Обставини справи стосувалися обмеження свободи пересування працівників у межах ЄЕС. Позивачка, громадянка Нідерландів, оскаржувала дії уряду Сполученого Королівства, зокрема Міністерства внутрішніх справ, щодо відмови їй в дозволі на в'їзд до Сполученого Королівства для працевлаштування на посаді секретаря у Церкві саєнтології. Вона вважала, що ця відмова порушувала ст. 45(3) ДФЄС (на час розгляду справи – ст. 48(3) Договору про ЄЕС), оскільки рішення було ухвалене на підставі не її особистої поведінки, як того вимагала Директива Ради 64/221/ЄЕС від 25 лютого 1964 р. про координацію спеціальних заходів щодо пересування та проживання іноземних громадян, які виправдані міркуваннями громадського порядку, громадської безпеки чи громадського здоров'я (далі – Директива 64/221/ЄЕС)[37], а на підставі ставлення уряду Сполученого Королівства до її роботодавця.

Припис ст. 3 (1) Директиви 64/221/ЄЕС (чинної до 29 квітня 2006 р.) передбачав, що заходи, які вчиняються з підстав державної політики чи громадської безпеки мають ґрунтуватися виключно на особистій поведінці відповідної особи (англ. *Measures taken on grounds of public policy or of public security*

[30] Treaty establishing the European Community (Nice consolidated version). Article 177 – EEC Treaty <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tec_2002/art_234/oj> (accessed: 05.12.2023).

[31] Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Article 267 (ex Article 234 TEC) <http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/art_267/oj> (accessed: 05.12.2023).

[32] Андрійчук О, 'Процедура преюдиційного запиту за ст. 234 договору про ЄС як квінтесенція права Європейської Унії' (2005) 8 Юридичний журнал 21–6; Попов О, 'Преюдиційний запит як інструмент забезпечення єдності судової практики: сутність і механізми впровадження у цивільне судочинство' (2017) 136 Проблеми законності 72–81.

[33] Коструба А, 'Преюдиціальний запит як інститут похідної юрисдикції у процесуальному праві Франції: питання національної рецепції' (2018) 3 Право України 144–58.

[34] Взаємодія Суду ЄС і національних судів: преюдиційні провадження. Лектор Олександр Водянніков <https://youtu.be/NmgCJTwddBA?si=omyjpMueKP0GObpU> (дата звернення: 05.12.2023).

[35] *Право Європейського Союзу: підручник* (Р А Петров (ред), Право 2019) 41.

[36] Комарова Т, *Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС* (Право 2018) 156.

[37] Council Directive 64/221/EEC of 25 February 1964 on the co-ordination of special measures concerning the movement and residence of foreign nationals which are justified on grounds of public policy, public security or public health <http://data.europa.eu/eli/dir/1964/221/oj> (accessed: 05.12.2023).

shall be based exclusively on the personal conduct of the individual concerned); на його впровадження уряд Сполученого Королівства не вжив конкретних заходів. Вважаючи саєнтологію шкідливою для психічного здоров'я, уряд її не заохочував, проте не визнав незаконною. Отримавши відмову у в'їзді, позивачка оскаржила її як неправомірну до англійського суду, посилаючись на право ЄС (Договір про ЄЕС та Директиву 64/221/ЄЕС) та стверджувала, що Директива 64/221/ЄЕС повинна застосовуватись як обов'язкова для Сполученого Королівства. Міністерство внутрішніх справ Сполученого Королівства стверджувало, що припис Директиви 64/221/ЄЕС не має прямої дії, оскільки залишає уряду право на власний розсуд застосовувати винятки щодо вільного пересування.

Власне, лише у такому контексті з'ясовується справжній зміст двох аналізованих фраз з "вірусної" цитати – як "відсутність певного нормативного акта, який визначає механізм реалізації прав та свобод громадян" (уряд Сполученого Королівства на той час не запровадив механізму перевірки "особистої поведінки", як того вимагала Директива 64/221/ЄЕС, для вжиття заходів, які б обмежували вільне пересування працівників всередині ЄЕС), так і щодо "автоматичної прямої дії" (уряд Сполученого Королівства стверджував, що приписи директиви адресовані урядам, а не індивідам, і не мають прямої дії на осіб).

Це було ключовим аспектом питань, що їх національний суд Сполученого Королівства (у цьому випадку – *High Court of Justice*) – адресував Суду справедливості ЄС: чи може Директива 64/221/ЄЕС породжувати права, які підлягають захисту в національних судах держав-членів на підставі її приписів як норм прямої дії. Зауважимо, що основне значення рішення Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne Van Duyn v. Home Office* полягає передусім у роз'ясненні питання щодо прямої дії директив, а саме: директива має пряму дію, якщо її положення є безумовними та достатньо чіткими та точними, і якщо держава – член ЄЕС не імплементувала директиву до встановленого терміну. Зокрема, Суд справедливості ЄС зазначив, що оскільки припис Директиви 64/221/ЄЕС, який держави-члени зобов'язані імплементувати, стосується відступу від фундаментальних цінностей Договору ЄС (якою є свобода пересування), то юридична визначеність вимагає, щоб особи, яких це стосується (громадяни держав – членів ЄС, яким ст. 48(3) Договору про ЄЕС гарантовано свободу пересування в межах ЄЕС), могли розраховувати на виконання державою свого зобов'язання (дотримуватися вимог директиви, тобто приймати рішення про обмеження свободи пересування працівників всередині ЄС винятково на підставі "особистої поведінки" особи), навіть якщо воно (це зобов'язання) є в законодавчому акті, що не має автоматичної прямої дії в повному обсязі (тобто у Директиві 64/221/ЄЕС). Саме в цьому полягає сенс, закладений Судом справедливості ЄС у справі *Yvonne Van Duyn v. Home Office,* і саме у такому аспекті цей суд застосував принцип юридичної визначеності.

www.pravoua.com.ua

Замість висновків

Серед принципів, які активно пропагує ВС, є *jura novit curia* (“суд знає закони”). Для прикладу наведемо таке:

> 7.42. Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що згідно з принципом jura novit curia (“суд знає закони”) суд самостійно здійснює пошук і застосовує норми права для вирішення спору безвідносно до посилань сторін, але залежно від установлених обставин справи. Суд виявляє активну роль, самостійно надаючи юридичну кваліфікацію спірним правовідносинам, обираючи та застосовуючи до них належні норми права після повного та всебічного з’ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх позовних вимог і заперечень, підтверджених доказами, дослідженими у судовому засіданні. Підсумок такої процесуальної діяльності суду знаходить відображення в судовому рішенні, зокрема у його мотивувальній та резолютивній частинах. Отже, обов’язок надати юридичну кваліфікацію відносинам сторін спору, виходячи з фактів, установлених під час розгляду справи, та визначити, яку юридичну норму слід застосувати для вирішення спору, виконує саме суд (близькі за змістом висновки Велика Палата Верховного Суду сформулювала у постановах від 15 червня 2021 року у справі № 904/5726/19 (пункти 6.56-6.58), від 28 вересня 2022 року у справі № 483/448/20 (провадження № 14-206цс21, пункт 9.58)). <…>[38].

Цей підхід суголосний з п. 54 Доповіді Венеційської комісії “Верховенство права”[39] щодо наявності у суду повноважень визначати, які закони є застосовними щодо конкретної справи (іншими словами – здійснювати юридичну кваліфікацію), вирішувати питання факту і застосовувати належний і чинний закон до фактичних обставин згідно з достатньо прозорою і передбачуваною (несвавільною) методологією тлумачення, а відтак, узгоджується з виокремленими на підставі аналізу зазначеної Доповіді вимогами верховенства права, які стосуються доступу до правосуддя[40].

У світлі принципу “суд знає закони” та зазначеної вимоги верховенства права – здійснення судом належної юридичної кваліфікації та застосування судом закону у передбачуваний спосіб – феномен застосування українськими судами рішення Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne Van Duyn v. Home Office* наводить на певні роздуми.

Метою цієї статті є не оцінка судових рішень у соціальних спорах (ні конкретних рішень, ні судової практики загалом) чи оцінка державної політики з оптимізації бюджетних видатків у спосіб зупинення бюджетним законодавством дії окремих положень законів у сфері соціального забезпечення. Предметом дослідження є використання українськими судами – як юридичної основи для вирішення спору – рішення Суду справедливості ЄС. Безперечно, судді працюють в умовах надмірного навантаження, а використання сучасних технологій дає змогу швидко запозичувати іннова-

[38] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2023 р. у справі № 554/10517/16-ц <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113091902> (дата звернення: 05.12.2023).

[39] Верховенство права. Доповідь: Європейська комісія “За демократію через право” (Венеційська комісія). Страсбург, 4 квітня 2011 р. Доповідь № 512/2009. CDL-AD(2011)003rev. Ориг. англ. (2011) 10 Право України 168–84.

[40] Москаль Р, ‘Вимоги верховенства права стосовно доступу до правосуддя’ [2020] 115 (2) Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ 36–49.

ції. На цьому аргументи щодо виправдання понад 100 тис. тиражування наведеної вище "вірусної" цитати вичерпуються. Перелік "засвоєних уроків", проте, є дещо довшим.

1. У національних судів існує запит на "гарні цитати" для "підсилення обґрунтування". Причин такого запиту, очевидно, декілька – слабкість навиків аргументації судових рішень (дається взнаки відсутність відповідних дисциплін в університетських програмах підготовки юристів), недосконаліть вітчизняного законодавства, усвідомлення тривалої відірваності української правничої спільноти від західної, а також радянське минуле та звичка посилатися на авторитет. Як слушно зауважив А. Бущенко,

> Розумієте, що відбулося. Раніше був Маркс, Енгельс, і Генеральний секретар ЦК КПСС, яких обов'язково було цитувати. Зараз замість Маркса і Енгельса – Європейський суд з прав людини, Міжнародний комітет з прав людини, ну там… Венеціанська комісія. Тріада. Можна їх там… як там барельєфи ці робили. Маркс, Енгельс, Ленін. Тобто стиль, ну так скажемо, спосіб притулити щось одне до іншого залишився той же самий. Як Ленін не тулився до генетики – ну, мало Ленін в генетиці розбирався, на жаль, але все рівно, будь-яку дисертацію тих років почитайте, там обов'язково буде цитата з Маркса, з Леніна, з останнього з'їзду КПРС, так тепер – Європейський суд, Венеціанка, ну щось іще там таке дуже розумне[41].

Справа *Yvonne Van Duyn v. Home Office* є лише окремим, проте доволі показовим прикладом загальної тенденції судів, яка чітко прослідковується з аналізу судової практики, посилатися у своїх рішеннях на "високе", на авторитет. Прикметно, що "високим" визнається не національне законодавство чи доктрина, а міжнародні джерела, зокрема, рішення міжнародних судів.

2. "Вмонтованість" цитати у ланцюжок: застосування принципу верховенства права з урахуванням практики ЄСПЛ → посилання на ст. 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" → вказівка на те, що правовідносини у справі ґрунтуються на принципі юридичної визначеності → викладення позиції Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office* → посилання на це рішення у переліку рішень ЄСПЛ з наголосом, що суд бере до уваги практику ЄСПЛ, – свідчить про авторитетність практики ЄСПЛ. Це є безперечним показником того, що ЄСПЛ став "частиною правової культури країни"[42]. Інакше кажучи, практика ЄСПЛ заповнила нішу авторитету, і стала джерелом цілої низки "гарних цитат", які, на думку суддів, мали б виконувати функцію "підсилення" обґрунтованості їхніх судових рішень.

3. На відміну від практики ЄСПЛ, що є джерелом права в Україні, підстав для застосування національними судами рішення Суду справедливості ЄС було не більше, ніж рішення суду будь-якої іноземної держави чи міжнародної організації, членом якої Україна не є. Неусвідомлення чи ігнорування

[41] Люди професії: суддя Аркадій Бущенко <https://www.youtube.com/watch?v=xxKAMHymlOY> (дата звернення: 05.12.2023) 9:33–10:33.
[42] Там само 7:39.

www.pravoua.com.ua

цього факту щонайменше бентежить, особливо зважаючи на два наступні "уроки" (міркування).

4. Прагнення суддів використовувати "гарні цитати" не корелюється у них з потребою опрацювати джерела цитування. Зауважимо, що перекладу (навіть неофіційного) рішення Суду справедливості ЄС у справі *Yvonne van Duyn v. Home Office* немає. Проте навіть якщо б воно було перекладене і доступне – а кілька наукових публікацій, у яких воно доречно згадується, в Україні є[43], то мало б виникнути питання щодо слушності його застосування та того, наскільки воно є релевантним до українських справ. Як було продемонстровано вище, цитоване рішення Суду справедливості ЄС стосується тлумачення одного з аспектів юридичної визначеності щодо застосування директив (як джерел права ЄС) та їх прямої дії на громадян держав – членів ЄС – питань, які в українських судах у принципі не могли виникнути. У цьому зв'язку слід зазначити, що українським суддям з часом доведеться застосовувати не лише рішення Суду справедливості ЄС, а й практику міжнародних кримінальних судів і трибуналів, наприклад, при розгляді справ щодо воєнних злочинів. Тому дуже важливо вивчати рішення міжнародних судів – і застосовувати їх релевантно та доречно.

5. Доводиться констатувати масове застосування національними судами "гарних цитат" без з'ясування їх змісту та контексту. У цій статті ми зупинилися на аналізі лише двох фраз із "вірусної" цитати – одна стосувалася відсутності механізму реалізації права, інша – застосування державою зобов'язань, які "містяться у законодавчому акті, який загалом не має автоматичної прямої дії" – які, на наше переконання, мали б викликати питання у будь-якого українського юриста. Масштаб цитування (понад 100 тис.) свідчить про поширеність явища, яке можна охарактеризувати як нездатність чи небажання вникати в суть. Відтак, вимога скласти іспит на визначення рівня володіння державною мовою для виконання службових обов'язків, програмою якого передбачено, що

> вільне володіння державною мовою передбачає, що в межах загальної та спеціальної (відповідно до сфери діяльності) комунікації особа може:
> – розуміти все, що чує або читає;
> – вилучати інформацію з різних усних чи письмових джерел, узагальнювати її та робити аргументований аналіз;
> – викладати послідовно усно (у швидкому темпі) й письмово точно сформульовані судження; <…>[44],

видається цілком доречною. На іспиті особа має продемонструвати, що вона вміє:

[43] Пилипенко П, Рим О, 'Про свободу переміщення працівників країнами Європейського Союзу' (2018) 67 Вісник Львівського університету. Серія юридична 189–98.

[44] Програма іспиту на рівень володіння державною мовою особами, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків: Рішення Національної комісії зі стандартів державної мови 1 липня 2021 р. № 36 <https://mova.gov.ua/diyalnist-i-proyekti/ispit-na-riven-volodinnya-derzhavnoyu-movoyu/ispyt-na-vyznachennia-rivnia-volodinnia-derzhavnoiu-movoiu-dlia-vykonannia-sluzhbovykh-oboviazkiv> (дата звернення: 05.12.2023).

– писати зрозумілі, зв'язні, складні тексти в офіційному стилі з чіткою структурою і з дотриманням мовних норм, на письмі виражати думки послідовно, логічно й точно, звертаючись до адресата гнучко й ефективно;
– писати зрозумілі, добре структуровані тексти на складні теми, підкреслюючи вихідні положення, викладаючи й доводячи власну позицію, вказуючи на причини, наводячи відповідні приклади та завершуючи логічним висновком; <…>[45].

Таким чином, навички розуміння прочитаного, вилучення необхідних цитат із доречних письмових джерел, узагальнення інформації та аргументованого її аналізу, викладення і доведення власної позиції тощо є конче необхідними для суддівської діяльності, а відтак – запорукою належного здійснення правосуддя.

Насамкінець, видається важливим наголосити на ролі суду касаційної інстанції. Оскільки запит на "гарні цитати" існує, він у той чи інший спосіб буде задоволений. Тому суд касаційної інстанції має не "засилювати" такі цитати, тим самим поширюючи їх як зразок для наслідування, а критично осмислювати доречність таких "інновацій", виконуючи завдання забезпечення єдності судової практики через формування доречних висновків про обрання та застосування норм права до спірних правовідносин.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Komarova T, *Sud Yevropeiskoho Soiuzu: rozvytok sudovoi systemy ta praktyky tlumachennia prava YeS* (Pravo 2018).

Edited books

2. *Pravo Yevropeiskoho Soiuzu: pidruchnyk* (Petrov R A (red), Pravo 2019).

Journal articles

3. Badanova I, 'EU Law in Non-EU Countries: Reflections on Ukrainian Supreme Court's Jurisprudence on Energy Matters' (2023) 9–10 Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky 12–7. https://doi.org/10.18523/2617-2607.2022.9-10.12-17.
4. Andriichuk O, 'Protsedura preiudytsiinoho zapytu za st. 234 dohovoru pro YeS yak kvintesentsiia prava Yevropeiskoi Unii' (2005) 8 Yurydychnyi zhurnal 21–6.
5. Kostruba A, 'Preiudytsialnyi zapyt yak instytut pokhidnoi yurysdyktsii u protsesualnomu pravi Frantsii: pytannia natsionalnoi retseptsii' (2018) 3 Pravo Ukrainy 144–58.
6. Moskal R, 'Vymohy verkhovenstva prava stosovno dostupu do pravosuddia' [2020] 115 (2) Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav 36–49.
7. Popov O, 'Preiudytsiinyi zapyt yak instrument zabezpechennia yednosti sudovoi praktyky: sutnist i mekhanizmy vprovadzhennia u tsyvilne sudochynstvo' (2017) 136 Problemy zakonnosti 72–81.
8. Pylypenko P, Rym O, 'Pro svobodu peremishchennia pratsivnykiv krainamy Yevropeiskoho Soiuzu' (2018) 67 Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia yurydychna 189–98.

[45] Програма іспиту на рівень володіння державною мовою особами, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків: Рішення Національної комісії зі стандартів державної мови 1 липня 2021 р. № 36 (н 44).

Conference papers

9. Fuley T, 'Pomylka derzhavnoho orhanu chy vidsutnist mekhanizmu: zastosuvannia praktyky YeSPL u spravi pro odyn vidsotok' v *Zakarpatski pravovi chytannia. Materialy XI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (O Rohach, Ya Lazur, M Savchyn (zah. red.). Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet. RIK-U, 2019) 365-374.

Websites

10. Liudy profesii: suddia Arkadii Bushchenko <https://www.youtube.com/watch?v=xxKAMHymlOY> (accessed: 05.12.2023). 9:33-10:33.
11. Suddi VS rozpovily pro znachennia i zastosuvannia praktyky Sudu Yevropeiskoho Soiuzu v natsionalnii praktytsi z pytan mizhnarodnoho zakhystu sudamy Ukrainy (*Sudova vlada Ukrainy,* 13.10.2023) <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1492553> (accessed: 05.12.2023).
12. Vzaiemodiia Sudu YeS i natsionalnykh sudiv: preiudytsiini provadzhennia. Lektor Oleksandr Vodiannikov <https://youtu.be/NmgCJTwddBA?si=omyjpMueKP0GObpU> (accessed: 05.12.2023).

Tetyana Fuley

APPLICATION OF THE JUDGMENTS OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION BY UKRAINIAN COURTS: THE PHENOMENON OF THE *CASE OF YVONNE VAN DUYN V. HOME OFFICE*

Abstract. The application of the judgment of the Court of Justice of the European Union (CJEU) in the *case of Yvonne van Duyn v. Home Office* can be considered a peculiar phenomenon in the Ukrainian judicial system. In particular, the Unified State Register of Court Decisions contains more than 100,000 decisions of domestic courts with reference to this case. The earliest dates back to 2007, with the peak in 2009–2011 (more than 30,000 per year), and that is long before signing and ratification of the Association Agreement between Ukraine and the EU.

It is quite remarkable that the CJEU's opinion regarding the principle of legal certainty, with reference to the *case of Yvonne van Duyn v. Home Office*, has been added by domestic courts to the chain "principle of the rule of law – taking into account the European Court of Human Rights (ECtHR) case law". This is despite the fact that the CJEU (in the texts of decisions of national courts – "the EU Court") judgment has no relation to the ECtHR case law. As a result, the CJEU's opinion became a connecting link between the principle of the rule of law, which guides the national courts with "consideration of the case law of the ECtHR", and the subsequent courts' conclusion that "the persons concerned should be able to rely on the obligations undertaken by the state".

The *case of Yvonne Van Duyn v. Home Office* is only a specific, but quite indicative illustrative example of the domestic courts' demand for "nice quotes", in other words, the general tendency of judges to "strengthen" the justification of their decisions by reference to "fine art", to reputable authority. It is obvious that such authority is, above all, the ECtHR case law. However, the judges either did not realize or ignored the fact that the CJEU judgments, unlike the ECtHR case law, were not sources of law in Ukraine at that time.

The judgment of the CJEU in the *case of Yvonne van Duyn v. Home Office* concerns the interpretation of one of the aspects of legal certainty in relation to the application of EU Council directives (as a source of EU law) and their direct effect on citizens of the EU member states, while such an issue just could not arise in Ukrainian courts. However, it was utilized by Ukrainian courts to interpret "legal certainty as the basis of legal relations arising in the process of exercising a certain right", most often the right to receive pension supplements or other social payments. The analysis of the quote from the CJEU judgment, which became "viral", allows to conclude that the demand

ПРАВО УКРАЇНИ • 2024 • № 3 • 103-120

for “nice quotes” does not necessarily mean getting acquainted with the source of quotation, since at least two phrases from the “viral” quote (on the lack of a mechanism for the realization of the right and on the state obligations “laid down in a legislative act that has no automatic direct effect in its entirety”) should raise questions for any lawyer. While the extent of quotations (over 100,000) indicates the prevalence of a phenomenon that can be characterized as the inability or reluctance to grasp the essence of things.

Given that Ukrainian judges will eventually have to apply not only the judgements of the CJEU, but also the case law of international criminal courts and tribunals, e. g. while handling war crimes cases, it is important to apply them duly and appropriately. In this regard, the role of the Supreme Court is crucial – since the demand for “nice quotes” exists, it will be satisfied one way or another. Therefore, the court of cassation should not blindly reproduce them in its decisions, thereby spreading as a model for imitation, but critically reflect on them, fulfilling the task of ensuring the uniformity of judicial case law by forming appropriate conclusions about the selection and application of legal norms to disputed legal relations.

Keywords: the principle of the rule of law, the principle of legal certainty, the ECtHR case law, the source of law, the mechanism for the realization of the individual’s right, the court, the Court of Justice of the European Union.